

kapcsolatát érezzük merésznek.) Részletés tárgytörténetét kapunk ezek után a *János vitéz* világirodalmi és magyar előzményeiről, az *Odyszeiától* és az *Argirustól* kezdve a középkori regények egyező fordulatain és a *Csongor és Tündén* keresztül a romantika „talált gyermek”-motívumáig, amely utóbbinak filológiai tárgyalása a fentebb ismertett népdal-egyeztetésekkel együtt Turbet-Delof kommentárjának legszebb lapjait alkotja. Itt, a „talált gyermek”-motívum elemzése kapcsán a társadalmi valóságot is bevonja tárgyalásába, s ennek fényénél határozza meg Petőfi népi hősének eredeti vonásait. Az idevágó részlet (128—129. lap) elmélyült világnézetéről s Petőfi jelentőségének oly megértéséről tanúskodik, melyet hazai kutatásunk teljes egészében magáénak vallhat. Kitűnő az a mód, ahogyan Turbet-Delof szembeállítja a korabeli európai romantika rémdráma- és rémregényszerű „talált gyermek”-ábrázolását Petőfi mosolygó optimizmusával. Utolsó fejezetében a mű eredetiségét példázza, s ilyen módon zárja le az előzőkben szételemezett költemény értéke-

lését olyan sorokkal, amelyek a mű osztatlan egységét ábrázolják. Mégegyszer pontosan körülírja magyar és idegen elemeit s azt a módot, ahogyan mindez egységes, eredeti, minden másból levezethetetlen műalkotássá kristályosodott Petőfi tolla nyomán. A *János vitéz* epizódjainak és motívumainak ötletes tárgymutatója zárja le az okos, színes és izléseles monográfiát, amelyből mi magunk szintűgy okulhatunk, mint a külföld kutatói.

Külön felhívjuk szakembereink figyelmét arra a tényre, hogy a költeménynek a világirodalom egyes remekműveivel való egybevetése, amely különösen az *Odysseia*, de legkivált az *Ézeregyéjszaka* esetében sikerült Turbet-Delofnak (117—118., s főleg a 121. lap a 2. számú lábjegyzettel!), nem egyszerű pozitívista szöveg-egyeztetés. Nemcsak az olvasó Petőfiről alkotott képünket tágitja jelentős adalékokkal, hanem népi ihlete mellé odahelyezi egyenrangú félnek a tudós ihletet, magyarsága mellé nemzetköziségét. Ez a helyes magyarázat is termékeny hatással lesz a további kutatásra.

Györy János

KAZINCZY FERENC: PÁLYÁM EMLÉKEZETE

Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Orosz László. Magvető könyvkiadó. Bp. 1956. 281 l. Magyar Könyvtár.

Kazinczy Ferenc Pályám emlékezete című önéletrajzi munkájának ez a hatodik kiadása. Az alapul vett szöveg Váczy János 1903-ban megjelent kiadásának pontos közlése, az ebből hiányzó részeket kiegészíti külön függelékben a Tudományos Gyűjtemény és az Abafi-féle kiadás szövege. Végül Orosz László rövid utószava és a jegyzetrész következik.

Tekintsünk végig az előző öt kiadványon — ezt elmulasztotta az utószó. A munka első kiadása a Tudományos Gyűjtemény 1828. évi füzetében jelent meg, még a szerző maga rendezte sajtó alá. A második kiadás ötven év múlva 1879-ben Abafi Lajos bevezetésével, szövegrendezésével és jegyzeteivel könyvformában látott napvilágot, utána Dézsi Lajos bevezetésével évszám nélkül, de kétségtelenül a harmadik kiadasként, mert Váczy János a maga, 1903-ban megjelent kiadását már a negyediknek nevezi, az ötödik kiadás pedig Benedek Marcell előszavával 1943-ban hagyta el a sajtót. Most tizenhárom év múlt el az utolsó kiadás óta. Az új hatodik kiadást azért is vártuk örömmel, mert az öt kiadvány könyvkereskedői forgalomban már teljesen elfogyott.

Nem fölösleges a felsorolt kiadványok megjelenésének történetére utalnunk. A köztudatban úgy élt, hogy Kazinczynak Szemere Pál

adta a gondolatot a Pályám emlékezetének megírásához, hiszen a munka első sorai is így kezdődnek: „Eljédek midőn Szemere megszólította, kére, kényszeríte... mondanám *el egész közönségünknek...*” Ez az adat talán megdőlt. Előkerült most ugyanis az eddig kiadatlan Kazinczy-levelezés sajtó alá rendezése során¹ Kazinczy 1808-ban Cserey Miklóshoz intézett levele, mely azt bizonyítja, hogy az önéletírás gondolata legelőször magában Kazinczyban merült fel: „Tegnap az a gondolat szálla-meg, hogy életemet írom meg születésem olta esztendőnként. *Nem a publicum számára...* hanem azért, mert a maradéknak kedves az, ha Elődjeiket a legkisebb kicsinyiségben is ismerhetik... Ezt a gondolatot onnan fogtam mert a napokban láttam, hogy Péter Bátyám... a sírásig illetődött meg, midőn... hogy beszéljek-el előtte, azon scénára jutottam, hogy a Miniszter B. Swieten Gottfried midőn 1791-ben elmozdítottván vallásom miatt a hivatalból engem két ízben ölelt meg, és így egyszer-is két másszor is két csókot nyomott orcámra.” A gondolat e szerint Kazinczyé, a munka megírása a biztatgató

¹ Váczy János Kazinczy-levelezésének 22 kötetes kiadványában nem jelent meg, ismeretlen, kb. 400 Kazinczy-level sajtó alá rendezését végzi Busa Margit, Csapodiné Gárdonyi Klára és Fülöp Géza.

Szemere érdeme. 1827-ig négy változat készült el. Toldy Ferenc megállapítása szerint „Szemere sürgetésére egy negyedik dolgozat” az, amely Pályám emlékezete címmel 1828-ban a Tudományos Gyűjteményben jelent meg.² Ez a kidolgozás már 1827-ben a szerkesztőségben volt. Toldynak írja Kazinczy 1827. jún. 19-én: „Bár Szemere Pályám Naplójának íveit még a könyv [Tudományos Gyűjtemény] elkészülése előtt nekem postán megküldéné.”³ Ez megtörtént. Toldy egy hónap múlva júl. 16-án írja Kazinczyhoz: „Szemere Fűredre menvén, rám bízta hogy küldjem... Önbiográfiádat... a könyv írása és nyomtatása egészen rám maradt...”⁴ A munka első része 1828. év januári számában jelent meg, közben a szerkesztést Vörösmarty Mihály vette át, erről értesíti jan. 12-én Kazinczyt: „Talán tudtára van Toldy barátunk által, hogy a Gyűjtemény Redactioját ez évre által vettem... Szívességből bírom a Tekintetes Úrnak Pályám emlékezete című munkáját is... bizalommal vagyok hogy folytatását tölem nem fogja vonni.”⁵

A Pályám emlékezetének ilyen folytatásos megjelenése után félszázad múlt el, míg Abafi elhatározta, hogy könyvalakban adja ki. A munka előkészületeiről a Hölgyfutárban megjelent névtelen ismertetés mögött talán ő rejtezik.⁶ Meghatározza a kiadás okát: „50 év előtt jelent meg először és akkor is csak folyóiratban, a nagy olvasóközönség előtt ismeretlen mű igényével léphet fel.” A kiadvány forrását is megjelöli: „Három szöveg állt rendelkezésünkre a Tudományos Gyűjtemény és Kazinczy Gábor hagyatékában két teljes másolat... ez utóbbiak egyikét azon okból nem véltük a Nemzeti Könyvtár szövegéül elfogadhatni, mert noha a másiknál sok helyt bővebb, de egyes szakaszai ismét oly annyira összevontak, hogy helyel-közzel a tények chronologiai felsorolásává lesznek... e másolatot Kazinczy Gábor maga vetette össze az eredetivel és sajtó kész állapotban hagyta maga után.” Abafi nem elégszik meg a másolatokkal. „Meg is tettük már a lépéseket — írja —, hogy az összes változatok kéziratait ránk nézve hozzáférhetővé tegyük és nincs okunk feltenni, hogy kívánságunk elé akadály gördítsék.” Sajnos, akkor még nem kerültek elő a Kazinczy-autográfok. A kiadvány előszava szerint Abafi csak az ismertetett másolatokat és a folyóirat szövegét használta fel.

A harmadik kiadásnál Dézsi Lajos nem tüntette fel, hogy milyen forrást használt; szövegösszevetés dönthetné el.

A Váczy János-féle negyedik kiadás jegyzeteiből tudjuk, hogy a munka „negyedszer

jelenik meg nyomtatásban, most először teljesen s egészen híven, a MT Akadémiában őrzött azon példányhoz, a melyet Kazinczy utolsó éveiben sajtó alá készítet, ellátva azt a nyomtatónak adott aprólékos utasításokkal.”

Benedek Marcell kötetében sem találjuk a kéziratoss forrásra való utalást, csak azt a megjegyzést, hogy ez a „lehető legteljesebb” kiadás.

A kiadványok megjelenésének sikerét nem vizsgálhatjuk most, csak Gálos Rezső ismeretét nézzük a Benedek Marcell-féle kiadványról: „helytelen megjegyzése a kiadónak — írja —, hogy a lehető legteljesebb szöveget állította össze”.⁷ Gálos Rezső itt — kéziratok hiányában — az addig megjelent szövegek összevetéséből kiegészített kiadást várt. Ez a munka önmagában is érdekes feladat, mert így látjuk, hogy a legteljesebb szöveg Váczyé, aki egyedül használt autográf kéziratot, a legrövidebb Dézsié, és a nyomtatott változatok között is szövegtérbségek vannak. — Most nem vizsgáljuk a szemelvényes kiadásokat.

Ha a nyomtatásban megjelent szövegek között ilyen eltérések vannak, hogyne lenne nagyon fontos az ismeretlen, kéziratoss változatok szövegösszevetése. Az ismert és felhasznált Kazinczy Gábor-féle másolatokon kívül, még Toldy Ferenc másolatát és ami a legfontosabb, Kazinczy Ferenc eredeti autográf kézírásával a Pályám emlékezetének hét kéziratoss változatát őrizi az MT Akadémia könyvtára, és egy autográf változata van az Országos Széchenyi Könyvtár kézirtárának Petőfi Erekytárában is. Kazinczy Ferenc sajtó alá rendezett kéziratái közül az Akadémián őrzött egyik változatot használta Váczy. Ezeknek az akadémiai kéziratoknak a rendezésére csak az utóbbi években került sor, mentsük a régi kiadókat, hiszen még az ő munkájuk idején nem került elő ez a gazdag anyag. A kéziratoss szövegek összevetését elvégezhetné volna ez az újonnan megjelent kötet, így szükségessé vált egy kritikai kiadás, amely már előkészület alatt áll.

A Magyar Könyvtár-sorozatban megjelent kiadvány sem mentes attól a hibától, ami bizony az utóbbi években megjelent szövegkiadásoknál elég gyakori, hogy a kiadók nem kutatják a kiadásra kerülő munka eredeti kéziratait, kényelmesebb módszert választanak, a nyomtatásban már régebben megjelent szövegek újra lenyomatását. Talán népszerű kiadásoknak tekintjük az ilyen kiadványokat? Mindenesetre, de nem kötelessége-e az irodalomtörténetnek, hogy a lehető legjobbat adva, növelje éppen a nagyközönség igényeit?

² Kazinczy Ferenc élete és kora. Bp. 1859. IV. 1.

³—⁴Váczy Kaz. lev. 20. k. 285, 318, 454. l.

⁶Hölgyfutár 1878. júl. 11. 28. szám.

⁷ITK 1943. 160—161. l.

Milyen sok új, érdekes meglátást adhat az eredeti kéziratok használata, gondoljunk most csak a cenzúra működésére! Tudjuk, hogy a Pályám emlékezetének szövegéből is törölt a cenzor. Toldy 1828. jan. 21-én írja Kazinczyhoz: „A minusokkal teli sorok a cenzor kegyetlen kezeinek nyomdoki.”⁸ Minden minél izgalmas kérdés, mi volt az, amit a cenzor nem akart a nagyközönség elé engedni.

Kár, hogy a most megjelent kiadvány a Pályám emlékezte megírásának és kiadásának történetét sem foglalta össze, erről a műről szólva, ezt nem tudtuk most elmulasztani, de itt csak nagyon rövid vázlatot adhattunk. A Tájékoztató a megjelenő könyvekről című periodika 1956. márciusi számában azt ígérte, hogy „A függelék Kazinczy kéziratok pótlását is tartalmazza.” A kéziratnak nevezett szöveg Abafi kiadása, ezt megmondja Orosz László utószava, Abafiról pedig tudjuk, hogy a Kazinczy Gábor-féle másolatokat használta.

Még egy pár apróság a most megjelent ki-

dásról: vajon helyes-e az, hogy a kladó változtat az alapul vett szöveg eredeti elrendezésén, az egy bekezdésen belül levő párbeszédes részeket is külön kikezdéssel hozza, de még ott is megváltoztatja a bekezdést, ahol nem is párbeszédszerű a szöveg. Ahol Kazinczy egy bekezdésbe foglalt egy gondolatot, talán nem kellene szétválasztani. Nem lényeges, de már az egységesség szempontjából is zavaró pl. ha a jegyzetben nem írjuk ki mindenhol a személyek teljes nevét. Kazinczy nagy gonddal ír ilyen ügyben Toldyhoz 1827. jún. 19-én: „Minekutána annyi barátsággal vagy erántam, kérlek pillants bele a Pályám Naplóiba s ott a hol Ladomerszky név ad annum 1785. előfordul, tedd oda keresztnevét: Ladomerszky István. Tegnap haza futék, felkeresém a keresztnevet, s rá találtam. Az illy kicsinyiségek ki-pótlása nem esik rosszul.”⁹ Ha Kazinczy a saját jegyzeteiben ilyen nagyon pontos volt, ez minket is arra kötelez, hogy kövessük példáját.

Busa Margit

LACZKÓ GÉZA: RÁKÓCZI

Szépirodalmi Könyvkiadó. 1955. I. k. Isten árnyéka a földön, 502 l., II. k. Vörös zászlók alatt, 550 l.

„Visszautasítom a rágalmatokat, és felderítem az igazságot...” írta Emlékirataiban Rákóczi — okát adva munkája létrejöttének. Laczkó Géza nagy regényét, mely II. Rákóczi Ferencnek és szabadságharcának állít maradandó emléket, méltán hasonló szavak jellemezhetnék. Régi vágya, sokszoros célkitűzése volt már írónknak, közvetlenül a szabadságharc óta, a legkülönbözőbb műfajokban ábrázolni a „szabadság vezérének” alakját és vele a nemzet hősi küzdelmét. Művek hosszú sorára tekinthetünk vissza, mely ébrentartotta egyik legszebb nemzeti hagyományunkat. Idézhetnők a névtelen énekszerzőket, Jósikát vagy Jókait, s bőven foglalkozhatnánk Petőfivel, Ady Endrével stb. De a két és félszázad alatt a Rákócziról vallott írói és történeti felfogás igen sokszor messze eltávolodott a valóságtól s nem egy esetben az igazság meghamisításától sem riadt vissza. Szokássá, sőt kötelezővé vált Rákóczira emlékezve romantikát keresni, délibábos dicsfényben hazafias frázisokat halmozni, illúziókat gyártani. Eltérő véleményeket, igazabb és emberibb hangokat a „sárbarántás” vádjával marasztaltak el, mert a „béna aggkor” a szép ködös homályban csak mesterkélt vidámsággal s tárogatós búsongással emlékezhetett „Rákóczinak dicső

korára” melynek visszatéréséhez semmi érdeke sem fűződhetett volna. Olvashatunk a „szeretet fejedelméről”, a „bujdosó”, a „száműzött”, a „szent”, az „igazi” Rákócziról, a „janzenista remetéről”, de egységes és valóságos felfogás, művésziileg hiteles kép kialakítása napjainkig nagy adósság maradt. Köszönet Laczkó Gézának — fájdalom, már csak halála után — azért a másfél évtizedes áldozatos munkáért, melynek eredményeképpen ez a remekmű ránk maradt.

Mérhetetlenül gazdag anyagot ölel fel Laczkó írása. A legnagyobb alaposággal és körültekintéssel kíséri végig Rákóczi életét gyermekkorától a szabadságharc végéig, s ugyanakkor történelmünknek ezt a mintegy negyven éves, igen emlékezetes szakaszát teljes mozgalmasságában és életszerűségében jeleníti meg. A három hatalmas kötetre tervezett műből sajnos csak az első kettő készült el.

Az első részben az író fő célkitűzése, hogy megmutassa azt az életutat, amely a harcrahívó 1703-i „brezani kiáltvány”-hoz vezet. Ehhez a célhoz a kínálózó óriási anyag szerkezeti tömörítését úgy éri el, hogy az eseményeket néhány jól kiválasztott, igen gondosan kidolgozott téma köré csoportosítja. Ilyen csomópontok Thököly Imre és Zrínyi Ilona, történelemben és magánéletben ábrázolt szerepe, majd a „neuhausi görényfészek”,

⁸⁻⁹ Váczy Kaz. lev. 20. k. 457, 285. l.